

VENECIJANSKI PORTRET

Pročitah juče u „Korijerovoj“ rubrici sa posmrtnim oglasima: „U Veneciji, u svojoj kući na CALLE SAN BARNABA, umrla je osamdesetsedmogodišnja kontesa Đudita Terzan. Zaspala je za vek veka, pomirena s Bogom. To saopštava njena sestra Đovana Olindo u Rimu. Moli za neremećenje tihog odlaska pokojnice saučešćima.“ Posmrtni oglas primetio sam slučajno, uveče, dok sam tražio televizijski program. I više se nisam pomerio iz fotelje. Kako nas pohode često daleke uspomene? Svakoga verovatno drugačije – mene u obliku haotične, silovite oluje. Tek sutradan, posle nemirno provedene, besane noći događaji, ljudska lica, datumi uskaču na svoja mesta kao kockice prilikom postepenog sklapanja u rasutom rebusu.

U proleće hiljadu devetsto četrdeset šeste godine, na prelazu iz aprila u maj, spremao sam se za put u Veneciju, poslom koji je meni (i mojim pretpostavljenima u rimskoj vojnoj upravi) bio važan. Očekivao sam, da će putovanje potrajati najviše dve nedelje, i taj termin povratka dao sam svojoj ženi. Usput, trebalo je da se istim povodom nakratko zadržim u Firenci.

Tada se već moglo slobodno putovati međugradskim vozovima i autobusima, ali mi, uniformisani, verovali smo samo vojnim transporterima. Njihova mana u slučaju žurbe, a vrlina u slučaju turističkih iskušenja bila su česta i duga zaustavljanja. Moj pohod bio je neodložan, ali ne u toj meri da nisam mogao da ga pod bilo kojim izgovorom svojevoljno produžim. Sa prvim (američkim) džipom koji me je pokupio otišao sam u Orvieto i tamo proveo poslepodne i noć, obezbedivši prethodno engleski putnički kamion za narednu etapu do Firenze.

Žao mi je što uspomene (posle tolikih godina!) nisu kadre da reanimiraju atmosferu prvih susreta s italijanskim čarima arhitekture, slikarstva i pejzaža – otkrića devičanskog vida, koja se potom zatiru ili menjaju sa svakim sledećim susretom. Sećam se jedino da sam u stanju nepomičnosti i unutrašnjeg drhtaja, koje nije imalo ničeg zajedničkog sa estetskim doživljajem, mnoge sate proveo u DUOMU, čas sedeći, čas klečeći, pogotovo u kapeli Strašnog suda. Bilo je u tome nekog očišćenja od rata i svekolikih iskustava u minulih šest godina, neke bezglasne molitve za milost. Čudo da me Rim nije podsticao na takve aktivnosti.

Svečeri, opijen od orvijetskog vina u taverni pored DUOMA, ne obazirući se na prolećnu svežinu, prespavao sam noć na kamenoj klupi suprotne strane Katedralnog trga, i svako buđenje nanovo me je utoljavalo i uspavljivalo ponešto zamagljenim obrisom frontona DUOMA, fasade koja je u prolećnoj pomrčini nalikovala ogromnim kamenim orguljama.

U Firenci sam brzo obavio privatne i službene poslove, obišao sam spomenike u centru i, obeshrabren svetinom vojnika i turista, pobegao na Arno. Tamo sam, kod bu-

kiniste u maloj i prašnjavoj prodavničici, budzašto kupio veliki tom ALBUMA DI RITRATI. I sa ovim ALBUMOM PORTRETA u rancu, u osvit zore posle noći prespavane kod adresata po rimskoj preporuci, stao sam na gradsku maltu, i čekaio automobil za Veneciju ili okolinu. Ukazala se prilika samo do Padove.

U Padovi sam, među poljskim oficirima nabasao na poznanike, i zajedno s njima oko podneva stigao u Veneciju. Gradska vojna komanda u uličici nadomak Trga svetog Marka već je bila zatvorena, a ponovo se otvarala tek u ranim večernjim satima. Odustajući u momentu od kasarne koja mi je sledovala, bio sam gotov da pokucam na vrata nekog od malobrojnih nekonfiskovanih hotela. Svi su, navodno, bili prepuni; navodno, jer se istina odslikavala na neblagonaklonim pogledima recepcionera. Vratih se, stoga, na trg, gde sam srećnim slučajem uspeo da zauzmem jedini slobodan stočić u kafanici preko puta Bazilike. I izvukoh iz ranca svoju knjižurinu.

ALBUM PORTRETA bilo je nesumnjivo trgovačko dostignuće tridesetih godina, koje ruka kvalifikovanog tutora, istoričara umetnosti, nije čak ni ovlaš dotakla. Ali izbor je bio bogat, reprodukcije dobre, a beleške o portretima pozajmljene iz ozbiljnih biografija i monografija.

Antologijske publikacije tog tipa nastoje pre svega da uhvate suštinu njihove glavne teme. U slučaju ALBUMA, cilj je bio da se predstavi što šira gama nijansi u portretskoj umetnosti. Neizmerno je tanka nit koja dobar konvencionalan portret odvaja od portreta koji po intencijama slikara treba da bude i š č i t a v a n j e: karaktera, psihe, duhovnosti, balasta životnog obrasca (u autoportretu samoga sebe). U grubim crtama, razdvoji bih tri kategorije portreta, izostavljajući, razume se, konvencionalne, u kojima glavnu ulogu igra faktor sličnosti i odevenosti. 1. Pogodak u cilj na prvi pogled portretiste, koji namah pogađa esenciju izraza lica (Holbajn i Rembrant, na primer), jer je, po meni barem, nesumnjivo da svako pravilno sagledano lice koje ima naročit smisao već na prvi pogled snažno progovara. 2. Poetsko-emocionalni portreti, senzacionalni i intenzivni poput dobrog stiha (Van Gog, recimo). 3. Ispitivačko-psihološki, veoma lični u prilazu portretisanom licu (Lorenzo Loto), suprotni Ticianovoj tipičnosti.

Lorenzo Loto! Izrečeno je ime velikog i dugo nepriznatog slikara – prvenstveno portretiste – venecijanskog. Pišem ga sa izvesnim ženiranjem. Hoće li mi čitalac poverovati (a stalo mi je da poveruje) da sam na samom početku svog putovanja (i svoje priče) naišao na trag tako važan za VENECIJANSKI PORTRET? Nastavi li da čita skeptično žmirnuvši okom, zamoliću ga samo da ne zaboravi da nije autor taj koji gospodari hirovitim, najedanput prekinutim i iz čista mira razdvojenim linijama sudbine; on sam biva iznenađivan Rukom, koja vodi njegovu ruku.

Beleška o slikaru koja se nalazila u ALBUMU PORTRETA, bila je satkana od veoma vrednih citata, i otkrivala je život večitog baksuza. Loto se rodio krajem XV veka u Veneciji. Naš vek, kao i onaj koji je bio na izmaku, konačno su u njemu iznedrili zrelog stvaraoca, nadmašnjeg katkad od svojih savremenika – Ticianja, Mikelandela, Rafaela, Direra – a opet, u svom prilično dugom životu, jedva primetnog i jednako nepriznatog od strane mecena i poznavalaca umetnosti. Slikao je mnogo, ali bez uspeha:

bio je probisvet koji se, izgleda, u svom upornom traganju prihvatao skromnih narudžbina. Njegovi portreti i slike u crkvama išli su u bescenje. O njegovom karakteru najbolje svedoči poklič zlobivog Aretina: „Loto, kao dobrota dobar, kao vrlina vrl!“ Svedočanstva epohe pominju njegovu „duhovnu mrklinu“, i „religiozni nemir“, što je izazivalo sumnju da je u potaji bio naklonjen luterizmu. Važio je za Belinijevog učenika (danas se zna da je njegov učitelj bio Alvize Vivarini). U freskama s religioznom tematikom činilo se da je Koređov srodnik, u portretima je premašivao Stendalovog miljenika. Nikada se nije oženio, beskućnički način života produbio je u njemu naklonjenost samoći. Govorilo se da je „bez korena“.

Hteo je da bude sahranjen u Veneciji, a opet, bio je više nego ubog da bi pred smrt mogao u njoj da se nastani. Poslednje godine života proveo je kao iskušenik u manastiru u Loretu, sa sigurnim tanjirom supe svaki dan. Tamo je i umro u bezmalo osamdesetoj godini života. Dvadeset godina posle objavljivanja ALBUMA PORTRETA, veliku monografiju o njemu napisao je Bernard Berenson, iz koje danas prepisujem rečenicu: „Nikada, ni pre Lorenca Lota, ni posle njega, nije se desilo da umetnik na licu modela odslika tako velik deo njegovog unutarnjeg života.“

Smrkavalo se, već sam mogao da krenem u gradsku vojnu komandu.

Moje hartijetine su odmah i bespogovorno prihvaćene. Engleski narednik iz odeljenja za stambena pitanja upitao me je da li više volim sobu u hotelu, ili privatni smeštaj u delimično konfiskovanoj kući. Odabrao sam ovo drugo. Zabrinuta lica, pregledao je liste, dok najzad nije s olakšanjem lupnuo prstom po jednoj od adresa na spisku, rekavši da mogu da dobijem ceo parter u kući na CALLE SAN BARNABA. „S lokalnim upozorenjem (dometnuo je) kuća je dopola ruinirana, zapuštena, pripada venecijanskoj grofici, koja je zaposela ceo sprat. SHE IS BITCH AND A WITCH.“

Kuću sam pronašao bez mnogo truda iste večeri, uprkos tome što je bila smeštena u začelju, iza lanca stambenih višespratnica, i što ju je sa ulicom povezivao uzan, prljavi pasaž. Kontesa je, (svi su je u okolini zvali tako, a ne po imenu i prezimenu), osmotrivši me od glave do pete s jedva suzdržanim gađenjem i iskrom gneva u crnim očima, uzela nalog iz mojih ruku i, razvedrivši se malčice saznanjem da sam Poljak, dade mi ključ od ulaznih vrata i unapred najavi da se ona „ne bavi“ kućom. Izbacivši iz komode na krevet čaršave i peškire, upozorila me je na neupotrebljivost kuhinje, kao, uostalom, i kupatila u kojem jedino mogu da se istuširam hladnom vodom. Kafu mogu da popijem u baru na Kampo san Barnaba, pored crkve. Saopštila mi je da je restaurator i kopist slika, da često radi noću, drži, dakle, do mira i tišine. „Bilo bi najbolje da obostrano ne znamo jedno za drugo. Molim vas, takođe, da ovde ne vodite društveni život“ (što je bio eufemizam vojničkog običaja privođenja prostitutki).

Engleski narednik bio je u pravu: zapuštenost dvosobnog partera, kuhinje i kupatila budila je ozlojeđenost; na sreću, sem širokog kreveta moglo se računati na fotelju prislonjenu uz bibliotečki ormar, pun knjiga i monografija iz slikarstva. Ostatak: sto, stolice, komoda – zapaćen prljavštinom, leluaj se i izvrtao na svaki, i najmanji pokret. I sama kuća bila je bezmalo ruina, s rupama od otpaloga maltera, sa spoljnim gvozde-

nim stepenicama, koje su prianjale za zid i vodile na sprat (unutrašnje, verovatno retko korišćene, uznemirujuće su pucketale kad je kontesa silazila da mi otvori vrata). Tek, videlo se da je u drugoj sobi neko donedavno stanovao, po njenim zidovima bile su okačene slikarske reprodukcije i fotografije, a blizu zastakljenih, sada i zablokiranih vrata, koja su izlazila na spoljno stepenište, stajao je veliki, stilski, zatvoren (bez ključa u bravi) garderobni ormar. Kako se sutradan pokazalo, na spoljašnjim gvozdenim stepenicama prekodan su dremale tri pufnaste mačke, rasplašujući pacove, kojima je pasaž sa izlazom na ulicu bio put do kanala.

Mnogo godina kasnije, kad sam postao obožavalac THE ASPERN PAPERS, svaki put kad bih pročitao novelu Henrija Džejsa, setio bih se kućice na CALLE SAN BARNABA. Istina, u poređenju sa kućom dveju junakinja, ASPERN PAPERS bila je bedna, ali je u njoj vladala slična atmosfera – kako li je definisati? – atmosfera, reklo bi se, u potaji gmižućeg raspada, i pored toga što je moja kontesa bila stasita, naizgled četrdesetogodišnja žena, dok je stara Mis Bordero, u mladosti ljubavnica čuvenog pesnika Asperna, bila grob neopojan koji ljubomorno dreždi nad njegovim dragocenim ljubavnim pismima.

Mrtav od umora, srušio sam se na krevet, a kad sam se probudio, časovnik je pokazivao deset sati. Osećao sam glad. Mračnim prolazom, izišao sam na ulicu, Kampo je bio blizu. Bar pored crkve, iako prazan, bio je još otvoren (pred letnju sezonu deset sati uveče u Veneciji je već odmaklo doba). Ušao sam u malu prostoriju u samoj pozadini, gde se uz butelju vina za jelo posluživalo nešto hladno. Na ulaznim vratima gazda je spustio SERRANDE, ugasio svetlo u baru i seo pored mene. Već je znao da sam se nastanio kod kontese.

Nije ga trebalo bodriti da priča, večernje ćaskanje „na leru“ uz čašu vina osećaj je naročite naslade svakog bifedžije. Kontesa nije bila grofica po rođenju. Mlađahnu studentkinju Akademije lepih umetnosti zaveo je poprilično stariji od nje grof Terzan. Zatrudnela je. Terzan je pristao da svoje prezime zajedno s titulom ostavi i njoj i detetu, uz uslov da posle venčanja više neće pokušavati da se s njim sastane. Kupio joj je kućicu na Kale san Barnaba, u ono vreme još solidnu, i otputovao na svoje imanje kod Sondrija, u Valtelino. Odonda više nije viđen, nije došao čak ni za prvu dečakovu priču. Dečak je završio gimnaziju, upisao arhitekturu. Alvizo, zvali su ga po nadimku Alvi. Zараđujući od restoracije starih slika i kopiranja remek-dela na Akademiji po narudžbini bogatih klijenata, majka je zaradjivala za život. U Alvija je bila zaljubljena (zaljubljenost je bila obostrana), osim njega nije ništa videla, jeste, tako je, on je mladić dobar i lep. Ona sama, iako mlada i lepa – videli ste – živi kao kaluderica. Zapustila je kuću, zapustila sebe. Danas jedva da sastavlja kraj s krajem – kome danas pada na pamet da restaurira stare slike i naručuje skupe kopije iz Akademije – toliko je zapala u dugove da su u prehrambenim radnjama prestali da joj daju na veresiju. Ja joj ujutru dajem CAPUCCINO E CORNETTO, pravim se mutav kad mi naredi da to zapisujem u svesku dužnika. Kontesa! Vanbračna kći školske servirke (ta poslužiteljka kasnije se udala i rodila drugu kćerku, danas bogatu ženu u Rimu), a nosi se kao prava grofica. Na početku hiljadu devetsto četrdeset treće sin joj je mobilisan, a posle godinu dana

služenja prestao je da se javlja – već tri godine živi samo u tome. Samo da vidite kako majka jutrom i po podne trkom silazi do poštanskog sandučeta ispred kuće. I ništa, već dve godine niti jedne reči, svi to znamo, rat se završio pre ravno godinu dana, toliko vojnika iz Venecije vratilo se svojim kućama. Videćete, sami ćete videti: ujutru do sandučeta, potom do Akademije, po podne do sandučeta, uveče u kući koja je ponekad jarko osvetljena. Na svetlo zacelo daje većinu onog što zaradi. Iz kuće izlazi retko. Kažu, tek do koje antikvarnice ili prodavnice za boje i platna. Srušiće joj se jednoga dana ta njena kućica. Srušiće se, kunem se, i pogrebaće Kontesu sa svim njenim slikama. Tja, valja zatvarati, ponoć je već. Baš sam je naogovarao, ali bolje je da čovek zna kod koga stanuje. Pretpostavljam da je to malo para od vojske za sobu trenutno važna stavka u njenom budžetu. Štos je u tome što malo ko uspe da izdrži tamo duže od tri-četiri dana.

Službene i privatne poslove završio sam u roku od dva dana, tako da sam, zapravo, već mogao da tražim prevoz do Rima. Ali čovek ne dolazi u Veneciju prvi put u životu da bi se s njom oprostio tek pošto ju je pozdravio. Zato sam se sa osećajem lakotice i stalno narastajućeg prosvetljenja prometnuo u turistu. Uostalom, još uvek sam bio daleko od datuma prvobitno planiranog povratka.

Venecija mi je, posle Napulja i Rima, bila treći veliki grad u Italiji, koji sam video odmah posle rata; izostaviću Firencu, u kojoj je moje zadržavanje bilo tek munjevitom poseta gradu-muzeju, bez mogućnosti da dublje zavirim.

Svaki od ta tri grada drugačije je izronio iz rata. Napulj sa bolnim smeškom (a opet – smeškom) i varaličkim sjajem u oku, kako dolikuje gradu koji je uspeo ne jednog za vojevača i ne jednu tuđu vladavinu u svojoj istoriji da otrpi, i savlada je nevidljivim oružjem prevejane i podsmešljive krotkosti. Rim sa grimasom očajničke panike, s neprisebnim i smernim pogledom bednika, koji je naprasno izgubio skoro sve što je posedovao, i spreman je da sve što mu je preostalo da za šansu običnog preživljavanja. Venecija (možda zato što je prošla već godinu dana od kraja rata) sa jedinstvenom elegancijom, dostojanstvom i tajnovitom nadmenošću nedodirljive suštine, grada toliko gordog da nema tog delije koji bi bio kadar da na njega digne ruku.

Najteže je izbeći klopku banalnog ponavljanja kad nastojimo da ushićenju damo izraz. Ali slično je sa izjavljivanjem ljubavi i zaklinjanjem na nju. Nastupa nešto što liči na samorazrešenje od fraze, na koju se više ne obraća pažnja, jer je otrcana, ovestala, i reči kao da počinju da sjaje novom svetlošću, iskoračuju iz vlastitih, svakodnevnih značenja.

Takva je bila moja ljubavna posvećenost u Veneciju. Svakog dana sve jače sam se zaljubljuvao u grad, za koji pesnik kaže da je sazdan od snoviđenja, a kojemu sam se ja divio zbog naročite veze, reklo bi se: zbog zavenčavanja sna sa javom. Trenutak buđenja u kojem sipljiv san traje i raspršava se na svetlu dana. Od takve je građe bila, po meni, Venecija. Još stvarne? Već nerealne? Zastajao sam na mostovima i kanalima dugo, veoma dugo, kao da ću u tamnoj vodi ugledati ogledalo, koje čuva to što prohuji, odraz proteklog vremena. Na ulicama i trgovima osluškivao sam korake – koji se udaljavaju ili tek približavaju? Nisam išao brodom, stalo mi je do toga da do svakog mesta

stignem pešice. Gondola mi je ličila na utvaru. Znao sam, pomirio sam se s tim: čak i kad bih se ovde nastanio, ili kad bih barem često dolazio u Veneciju – do njenog jezgra nikad neću prokrciti put – što u drugim gradovima mogu. Jer ga nema. Nema jezgra ni srca Venecije, odviše lakosipive i isparljive, neuhvatljive i migoljave. Nisam voleo Trg svetog Marka i prekrasnu Baziliku, nisam voleo Duždevu palatu, nisam voleo grad suviše konkretan, poduprt vrškom tvrdog tla. Više sam voleo Veneciju koja balansira na pograničju, jer ona je bila dokaz realnosti sna. Čak ni na CANAL GRANDE, toj zmiji (kako ga većina putnika naziva), od dvoraca, bogzna čime izatkanih, krhkih kao priviđenje. Venecija je bila i nije bila, vladala je samom idejom Evrope i ujedno preti- la nestankom, bila je sklona padu. Baš u nju sam, s gorčinom i u isti mah s ushićenjem, bio zaljubljen, premeravajući je od jutra do mraka svim dostupnim stazama. Ali istina, koju ne smem da zatajim, bila je i to da je od prvog trenutka Venecija moje ljubavi ta- kode bila žena kod koje sam se nastanio.

Ordinarnu soldatsku definiciju BITCH koristili su engleski i američki vojnici za žene uopšte, najčešće za žene koje nisu poznavali, ili koje su znali tek iz viđenja; bio je to, znači, oblik uvrede i pljuvanja u lice. Međutim, definišući kontesu rečju WITCH, engleski narednik iz gradske komande slučajno je, ili na osnovu nekoliko letimičnih službenih susreta pogodio ono što je u njoj uistinu počivalo. Pojavljivala se se iz nje T A K O Đ E veštica, kad bi se u njenim vatrenim crnim očima, koje odudaraju od du- ge i veoma svetle kose, pojavljivala furija. Izgledala je tada opasno, ne gubeći ništa od svoje lepote, eh! – retke lepote. Malo zatim njeno lice prevukao bi mrk, mek baršun, a crne oči nisu gasnule, pre su bežale nekud daleko, u rejone nedostupne bilo kome osim njoj samoj. Visoka, vitka, zgodna, mladolikija od bilo koje četrdesetogodišnjaki- nje, čiji izgled bi joj se mogao pripisati, imala je dar za munjevit transformacije, kao da joj je bilo stalo do toga da stalnim mutacijama izaziva pometenost kod posmatra- ča. Bila je svesna svoje lepote, ali bez trunke taštine. Ako bi se zanemarili izlivi gneva koji su u njoj povremeno dolazili do izražaja, bila je anđeoski blaga, sanjalačka, zami- šljena, i obožavala je dve stvari – sina i venecijansko slikarstvo (sin je bio tabu tema, a venecijansko slikarstvo – teren uvek otvoren za razgovor). Nije postavljala pitanja, a pokušaje indagacije, čak i najopreznije, otklanjala je mrštenjem obrva i stiskanjem usta. Izgledalo je da se svesno, namerno drži svoje zagonetnosti. Ovaj profil skiciram EX POST, iz perioda kad bih se na večernji poziv uspenetravao naviše. Ubrzo mi se u glavi javila ludačka misao: nekako, bila je utelovljena Venecija, ali ne kao bogomdana kći grada na laguni, koja odražava neke njegove osobine, već kao s a m a Venecija, objekat divljenja koji je neraskidivo urastao u čudesni grad, kao svet zauvek zatočen u ogledalo kanala. Bila je plebejsko dete, u kome je stečena aristokratska patina stvorila čistu, zvučnu leguru niskog porekla.

Posle nekoliko dana pešačke eksploracije, „uzduž i popreko“, u kojima sam zala- zio u najuže CALLE, gacao kraj kanala, boravio na suncu na malim CAMPO, visio na doručjima i nadsvodima mostova, morao je da dođe red i na slikarstvo. Kući sam se vraćao kasno, mrtav umoran, zagledan pred san u slike kontesinog sina. Bilo ih je če- tiri; zastakljene i uramljene visile su na zidu u obliku stepenica: počev od slika iz de-

tinjstva, preko onih iz dečaštva, sve do dve fotografije iz momačkog doba, iz vremena studiranja. Pristajala im je jedna reč: heruvim. Dečji uvojci i spleta loknica ustupili su mesto bujnoj narogušenoj čubi koja je opet jednako bila u očima, i na celom tom punačkom, a potom izduženom licu, odslikavala se dobrota i neizreciva slatkoća. Na najskorašnjijoj fotografiji pogled je nešto ogrubeo, opet, ne na uštrb heruvimskog izraza. Na majku je pomalo ličio po devojačkim crtama oko usta. Dok sam ulazio u Akademiju, znao sam šta u njoj tražim pre svega.

Bacao sam rasejane poglede na slike u prednjim salama, zavirivao sam u bočne, već misleći da ću doživeti razočaranje, kadli, u uglu kolekcije venecijanskih majstora spazih moju gazdaricu. Nastavljala je sa kopiranjem portreta Lorenca Lota GIOVANE NEL SUO STUDIO. Bila je tako zaokupljena radom da nije ni primetila kako neko u pozadini pod kosim uglom pažljivo posmatra njen minuciozni vez na platnu koje je bilo istih dimenzija kao i original. Ah, Loto! Leva ruka koja okreće stranice knjige, stvarajući divan kontrapunkt prilično asketskoj, ravno začešljanoj glavi, koja je oduzimala pravo portretu da nosi naziv GIOVANE. Mladić je prerastao, tačnije prerastao je mladalaštvo. Malo sam se primakao i preko ramena zavirio u to njeno izlaženje na kraj s prekrasnom rukom na posuvraćenim folijalima. Tek je tada, okrenuvši se, odgovorila na moj pozdrav. Oslonjena o zid, spremna već za prodaju, stajala je kopija Đordoneve BURE, zapanjujuća po preciznosti i starim nijansama boja, skoro bolja od originala u liku nage žene sa odojčecom na kolenima.

Izašli smo ispred Akademije, na kanal. Za nju je bilo iznenađenje to što podosta znam o slikarstvu, pogotovo o portretskoj umetnosti. Po njoj, niko nije mogao da se ravna sa venecijanskim portretistima, najviše je cenila Lota. Mogao sam da joj se blago usprotivim, ali nisam imao volje; zagledan u nju, činilo mi se da je i sama živi portret. Zato sam mehanički odobravao, sve dok nije zapazila tu moju poluprisutnost u razgovoru, nasmejala se ne bez primese jedva primetne koketnosti i rekla: „Popnite se večeras kod mene, sad moram da se vratim štafelaju”.

Otada počinju moje posete spratu; posle bazanja po gradu, vraćao sam se uveče nestrljiv i uzbuđen. U suštini, ceo dan sam čekao samo večer, sve više brkajući, a možda i poistovećujući Veneciju sa Venecijankom. Mileo sam naviše škripavim stepenicama s flašom viskija i konzervama iz venecijanske vojničke kantine. Razgovori o slikarstvu posle večere, i čaša viskija u ruci; kakvo je to samo zadovoljstvo bilo! Zaboravio sam Rim, svoju ženu, svoje radne obaveze. Proticale su „vanprogramske” sedmice mog boravka u Veneciji, treća, četvrta. U poštanskom sandučetu, do kojeg bi kontesa uistinu trkom silazila dva puta dnevno, pošto bi tuda prošao poštar, pojavila su se pisma za mene – opomene, pozivi, prigovori. Odgovarao sam euforičnim razglednicama, bez ijedne reči objašnjenja, kao pijan čovek, koji ne čuje šta mu se govori.

Gornji sprat bio je iste veličine, samo što je na njemu između ateljea i spavaće sobe bila srušena pregrada, pa su kuhinja i kupatilo s obe strane bili širi. Čitav sprat u stvari bio je jedan veliki atelje, svuda su dominirala platna, skicenblokovi, monografije, ovlašne reprodukcije, pod njima je nestao čak i široki kauč. Bilo je nemoguć-

no probiti se do jednog od krila tek tako. Pravi atelje, koji je takode bio mali salon sa dve fotelje, od spavaće sobe razlikovao se po dekoraciji zidova. Ovi zidovi bili su potpuno pokriveni fotografijama njenog sina, a na glavnom zidu ateljea visile su dve veoma velike, savršene i valjano uramljene Lotove reprodukcije: GIOVANETTO iz milanskog Zamka Sforca i RITRATTO D'UOMO VISTO PER TRE LATI iz Bečke galerije. Pored prozora koji gleda na pasaž, ali i s pogledom na CALLE i na kanal, stajao je štafelaj; platno srednje veličine na njemu zaklanjala je deseniрана venecijanska marama. Milanskog MLADENCA sa okićenom beretkom i u prugastom kaftanu, koji u rukama drži knjigu oslonjenu na kolena, veliki majstor portretisao je u položaju između profila i anfasa; sedeo je bočno od posmatrača, kome je delimično okretao lice efeba, izvanredno pravilnih linija, čiju je lepotu naglašavalo veliko, bezdano oko (drugo je bilo jedva vidljivo). Bečki troportret ostavljao je utisak Lotove igrarije. Muškarac, možda tridesetpetogodišnji, retke brade, s rukom na grudima, težinjav u svojoj ozbiljnosti i životnom iskustvu, i dva njegova profila s obe strane, oštrij desni, i ne naročito izražajan levi. Frapantna je bila kompozicija milanskog portreta i bečkog troportreta na zidu: čoveku se moglo učiniti da isti model pozira u ranoj mladosti i u zreloom dobu.

Bio sam u nju zaljubljen? Možda je ta fasciniranost bila bolest, lepa bolest? Koliko se sećam Stendalovog traktata DE L'AMOUR (nemam ga pri ruci), veliki poznavalac ljudskih srca pokazivao je i opisivao uzgredna osećanja nasuprot glavnoj ljubavi – nepotisnutoj i neugroženoj opčinjenošću, urokom – onim što Italijani (a Stendal je sjajno vladao italijanskim jezikom ljubavi), kad na taj način govore o onome ko je zatreskan, izražavaju rečima E STATO STREGATO: ostao je začaran. Takode je jasno da u takvom ljubavnom godu na panju osećanja prema drugoj, zaista voljenoj ženi, s vremenom može da dođe do stendalovske „kristalizacije“. U mom slučaju nije došlo. Tačnije, bio sam zaustavljen na korak do nje.

Bilo je to valjda mesec dana po inauguraciji mojih večernjih poseta gornjem spratu. (Tog jutra dobih službeno pismo od rimske vojne komande s upozorenjem da moj dalji boravak u Veneciji može biti shvaćen kao dezerterstvo; štabni kolega dopisao mi je da „ozbiljno počinje da se brine“ moja žena). Oko jedanaest, za vreme razgovora i zajedničkog praznjenja flaše, kontesa je spustila ruku na moje koleno. Preko njene, spustio sam svoju. Nije je povukla, naprotiv, zatvorila je oči. Sledeća kretnja bila je na meni, osetio sam suvoću u grlu, znao sam da naš odnos menja kvalitet; zaceo je to bila ova „kristalizacija“ – silovita i koja vremenu produžava trajanje. Najednom, neko je dozva sa kapije, glasom vidno iritiranim. Trgla se i prišla prozoru: „Dolazim, hvala. Oprostite, molim vas.“ A meni: „Vratiću se odmah, imam telefonski poziv kod suseda.“ (Kod sebe nije htela da uvodi telefon „iz principa“, ili iz straha od troškova.) Strčala je škripavim stepenicama, mogao sam odozgo da vidim kako ostavlja vrata od donjeg sprata otvorena.

Pošto se malo pribraha, padoh u iskušenje da otkrijem platno na štafelaju. U pitanju nije bilo samo platno. Bila je to slika u starom, zlatastom ramu, ištrpanom i izrupčanom od potkornjaka. Eto milanskog mladenca – već je jasno skiciran iz poluprofila, s

licem heruvima; da, to je bio Alvi, nagledao sam se njegovih fotografija. Zdesna Alvi EN FACE, sličnost još upadljivija. Kompozicija je bila zamišljena kao dvoportret.

Na vreme prebacih maramu preko slike, već se čulo kako je zalupila za sobom kapiju. Kontesa je drhtala od uzbuđenja, činilo se da neke reči nije u stanju da pravilno izgovori. Blago zamuckujući, ipak je rekla: „Molim vas da se sutra iselite, potreban mi je donji stan, preklinjem vas, preklinjem.“

Rano izjutra izišao sam sa ruksakom, ali umesto da pojurim do trga pored stanice, poslednji put zaronio sam u Veneciju. Čudesna Venecijo, čudesna Venecijanko, hoću li vas još nekad videti? U sumrak razabrah da su mi ključevi od kuće u džepu a da mi ALBUMA PORTRETA nema u ruksaku. Uveče se kao lopov prikradoh do CALLE SAN BARNABA, bešumno otvorih vrata i ne paleći svetlo u sobi pipao sam po mraku, kako bih na prstima prišao do stočića pored kreveta na kojem je ležao Album. U taj mah po šljunku se razlegoše koraci, na gvozdeni stepenik kroči visok muškarac u vojničkoj jakni i furažerki¹, sa gornjeg sprata strča kontesa i obisnu mu se oko vrata, tiho jecajući. Video sam ih, ostaviš neprimećen. To lice zaraslo u bradu zaviri najednom kroz prozor u sobu, u kojoj stajah gotovo urastao u zid, i na tren oka spazih tvrdo, okrutno lice, sa dva užarena uglja umesto očiju. Takvu sam sačuvao uspomenu na povratak „heruvima“ iz rata.

Imao sam sreće. Pored stanice na trgu, za noćni polazak za Rim spremao se novozelandski kamion natovaren sanducima pokrivenim ceradom. U širokoj kabini našlo se dovoljno mesta da se između šofera i njegovog zamenika ugura i treći putnik.

U Rimu je – što nije promaklo ni mojim kolegama u vojnoj upravi niti mojoj ženi kod kuće – ovladalo mnome čudno raspoloženje, ukrštanje euforije s nemirom. Bilo je relativno lako i za jedno i za drugo optužiti Veneciju. Zaljubio sam se u Veneciju, otud euforija ljubavi; nemir je budila sumnja da li ću je ikad više videti, pošto je naša vojska već bila u fazi priprema a odlazak iz Italije u Englesku.

Na leto sam sa ženom otputovao na jednonedeljni odmor u Kapri. Tamo, na plaži, pronašao sam ostavljen primerak „Stars end Strajps“ bačen od strane američkog vojnog lica, dnevnog lista za vojnike koji govore engleski, lista u koji gotovo da nikad nisam zavirio, imajući na raspolaganju novine Drugog korpusa i italijanske novine, za mene naročito važne kao instrument za jezičke vežbe. U „Stars end Strajps“ cela šljafna bila je posvećena venecijanskoj reportaži sa fotografijama; odmah sam prepoznao rdavo odštampane fotografije kontese i njenog sina. O slučajevima koje je opisao američki reporter ćutale su italijanske novine (o našim skromnim poljskim novinama i da ne govorim) iz razloga koje do danas ne razumem. Zar je ta priča u atmosferi posleratne Italije kod italijanskih novinara, zaljubljenika CRONACA NERA, izazivala pometenost?

U najkraćim crtama, priča je izgledala ovako. Grof Alvizo Terzan, sin grofice Đudite, u poslednjoj fazi rata pristupio je specijalnom odredu u Republici Salo, odredu ko-

---

¹ meka kapa bez štita, šajka (Prim. prev.)

ji se brzo proslavio svirepošću, koji je reporter nazvao „odred krvnika“, koji je i od Italijana bio žigosan rečima LA SQUADRA FASCISTA DEGLI AGUZZINI E DEI BOIA. Nakon poraza vratio se u rodnu Veneciju, skrivao se u kući svoje majke na CALLE SAN BARNABA. Imali su običaj da veoma kasno, dobrano po ponoći idu u šetnju sasvim opustelim gradom. Prekjuče, 27. jula (saopštavao je venecijanski dopisnik i reporter), sa kapije kuće na CAMPO SAN BARNABA maskirani muškarac pritrčao je paru u hodu, i bez reči ispalio tri hica u mladog grofa. Potom je strčao u pravcu CANAL GRANDE, gde ga je verovatno čekao motorni čamac. Završna scena reportaže nije morala da bude i plod autorove mašte. Prvo, mogao ju je videti neko s prozora na CAMPO. Drugo, poklapa se sa m o j o m predstavom. Pre nego što se pojavila alarmirana policija, to jest dvadeset minuta posle ubistva, grofica Đudita najpre je ćutke klečala nad sinovljevim posmrtnim ostacima, a potom je na njih legla „kao da joj je bio ljubavnik, a ne sin“ (reči reportera). U tom položaju je ostala do dolaska policije, i dvojica snažnih muškaraca dugo nisu uspevali da je odvoje od ustreljenog.

Ovaj broj „Stars end Strajps“, začudo, nisam želeo da pročita moja žena, koja je ležala pored mene na plaži, već sam, tobože rasejan, zajedno s njim uskočio u more i ostrim pokretima otisnuo se daleko od obale. Raskvašene novine počele su polako da tonu; nepomično, održavao sam se na površini nadomak njih, zagledan u dve podlokanе fotografije.

„Odeljenje krvnika i dželata“, po definiciji Italijana. Za prikupljanje nekakvih izveštaja, ili makar informacija o njemu još uvek je bilo prerano. Ali za deliće, haotične deliće nije. U Rim su se slili učesnici, te svedoci borbi na Jugu. Istina, nisu bili odviše razgovorljivi, završna faza rata pogodovala je svireposti obeju strana, kako fašistima tako i partizanima; u to vreme najčešće korišćena reč bila je „eskalacija“. I pored toga, uz vino, uz flašu alkohola, pokatkad bi se razvezali jezici. Dvapat sam u svojim opreznim ispitivanjima naleteo na prezime mladog grofa Terzana. Svaki put za njega se govorilo BELVA, što je spoj „zveri“ i „tiranina“. Jedan od pripovedača otišao je još dalje: BELVA UMANA zvuči oštrije.

O njemu, tom „heruvimu“ po imenu Alvi tada sam neprestano razmišljao; o njemu, ne o njegovoj majci. Rat nam nije uskraćivao primere ljudske bestijalnosti i svireposti koja je ranije bila nezamisliva. Naročito u mojoj zemlji. Slušajući vesti iz Evrope, pokorene od strane Hitlerove vojske, a isto tako zaposednute (najpre delimično, a potom sve šire i šire) od strane sovjetske vojske, ponekad bi se spontano predali glupoj i egoističnoj reakciji: „Čovek se na sve navikne“. U toj rečenici krio se zametak totalitarne „redukacije“. Bila je to laž, laž koja nam je natopila dušu kao otrov. Svestan toga, krstarilo sam po Rimu, ali sam dobro znao i to da mi kraj rata i njegov nagoveštaj oživljavanja elementarnih ljudskih osećanja neće dati da nesmetano u ovoj svesti i istrajem. Najzad, ona je bila usredsređena na lice Alviza Terzana. Sećao sam se detinjastog, mekog, skoro devojačkog lica s fotografije; i lica s prozora koje je, u ono veće povratka kući, zavirilo u svoju sobu – tvrdog i punog zgusnute, sleđene mržnje. Šta se dogodilo između toga? Kako se odrazila ta zaprepašujuća promena?

Bilo je jasno je skupljanje mrvica informacija nije moglo da da odgovor na ova pitanja. Samo u dva maha bleskovito se ukazao u svom sve fanatičnijem zlostavljanju „sumnjivih“, u streljanju staraca i dece, u napastvovanju žena, u pretvaranju u zgarišta kuća koje su smatrane za „neprijateljske“. Njegovo ime budilo je strah. Tamo gde bi prošlo njegovo odeljenje, ostalo bi malo sposobnih za plakanje. U slavljeničkoj gomili na ulicama Rima, u noćnim šetnjama pored Tibra, usamljeničkim, ili u društvu žene, za mnom je verno išlo lice Zla. Rođenog iz potrebe, neodoljive potrebe za zadavanjem bola.

Naša vojska bila je već prebačena iz Italije u Englesku, ne računajući vojnike koji su rešili da se vrate u Poljsku, ili su iz porodičnih razloga ostali u Italiji. Našao sam se u nevelikom krugu ljudi, prinuđenih da produže boravak u Rimu na još neko vreme. Na kraju se ipak trebalo potčiniti aktu demobilizacije, a ona se sprovodila u Engleskoj. Obavešten sam da ne mogu da prekoračim poznu jesen hiljadu devetsto četrdeset sedme. Sredio sam da žena i ja pređemo u London početkom novembra. U septembru, ispunjavajući obećanje koje sam dao ženi, otputovao sam s njom u Veneciju. Za mene, to je verovatno trebalo da bude opraštanje od Venecije.

Otputovali smo vozom, u posleratnoj Italiji život se brzo vraćao u normalu. Ali privilegije za bivše LIBERATORI već su bile ukinute, pa smo zato morali da tražimo konačište na svoju ruku. Sećao sam se s prethodnog putovanja da je negdašnja Raskinova kuća pretvorena u skromni hotel na ZATTERE. Bio je u dosta žalosnom stanju nakon vojne konfiskacije, tek, gazdarica ili vlasnica, malčice ćaknuta stara Engleskinja, ponešana i zagrejana simpatijom prema nama na prvi pogled, uredila nam je podnošljivu sobu s lepim pogledom na ostrvo GIUDECCA.

Nisam skrivao od svoje žene povest prvog putovanja u Veneciju, zatajivši jedino da sam bio blizu zacopanosti u kontesu. Slično kao sada ja, usredsredila se na tragediju sa sinom, koja je imala osetan značaj u burnim godinama posle pada fašizma. Pridružila mi se sutradan, posle kasnog večernjeg dolaska, u poseti baristi na CAMPO SAN BARNABA. Začudo, sećao me se! U ponoć, pošto se bar ispraznio, pozvasmo ga za naš sto. Ovde ću napomenuti da sam istog dana po dolasku otrčao do kuće na CALLE SAN BARNABA, u više mahova i bez uspeha pritiskajući zvonce na ulazu, posle čega sam na kolenima napisanu ceduljicu ubacio u poštansko sanduče, da bih shvatio da s a d a, po svemu sudeći, kontesa ne zaviruje više u njega.

Negde između jedan i dva sata barmen nas je migom pozvao u ulaznu, već mračnu prostoriju, i rekao nam da stanemo pored izloga koji gleda na CAMPO. Kontesa je išla ravnim, energičnim korakom, nestala je iz našeg vidokruga na petnaest minuta; očito, imala je ustaljenu maršrutu noćnih šetnji, jer se istim korakom vraćala preko CAMPO do kuće. Nisam mogao da izdržim, izleteo sam na trg i istrčao joj u susret. Pogledala me neodređenim, umornim pogledom (gde su se dele one vatrene oči?) i tiho mi rekla: „To je nesporazum, ja vas ne poznajem, molim vas da ne uznemiravate jednu samotnu ženu.“ Zanemio sam i povukao se u stranu.

Bila je (po barmenovoj priči) potpuno sama, ujutru je izlazila do Akademije, a noću u kratke šetnje; nije više zalazila u bar na jutarnju kafu, još uvek je kopirala na Akademiji a slikala kod kuće (u njenoj sobi po celu noć gorelo je svetlo). Svoje reprodukcije prodavala je pre kao glasovita junakinja prošlogodišnje drame negoli kao dobar kopist. Nedeljom je, kako kažu, veoma rano i nezavisno od vremena, odlazila na grob svome sinu.

U toku doterivanja i popravljavanja ovoga što sam do sada napisao, izronila je u svojoj jarkosti autobiografska potka moje priče. Da li je to dobro ili loše? U načelu, volim naraciju u prvom licu, uopšte uzev, ipak, u obzir dolazi narator u prvom licu, koji obazrivo i tek ponekad može biti poistovećen s autorom. A ovde je autobiografski element smeo, bez kočnica i uzdi diskrecije. Čemu to? Instinktom pisca osećam da drugačije nije moglo, ali isto tako jasno osećam, snagom naredbe, da stvar treba objasniti.

Postoje različite vrste događaja u našem životu. Dešavaju se slučajevi koji protiču pored nas i privlače našu pažnju, ali nas ne uvlače direktno u mehanizam svog „dešavanja“, kao da ne poseduju dovoljno dodira sa dubljim naslagama naše osetljivosti. To je najjednostavnije, pisac svojom maštom može da „uđe“ i „ne uđe“ u tok događaja. Dešavaju se i „posredni“ angažmani, takvi u kojima se spoljašnja distanca stalno koleba i svaki čas prestaje da bude distanca, kako bi usvojila oblik većeg ili manjeg učešća (onda je reč o „uživljavanju“). I najzad, događa se, premda retko, osećaj snažne pripadnosti događaju koji u stvarnosti odgovara dodirivanju opne; osoben, a čak besmislen osećaj da naše učešće u njima znači mnogo više nego što to naoko izgleda. Tada dolazi do izražaja, i to sve prodornije, autobiografska nota. Takav je slučaj VENECIJANSKOG PORTRETA.

U novembru 1947. doputovali smo u Englesku. Izostaviću pripreme za demobilizaciju, te administrativnu proceduru naseljavanja u stranoj zemlji, i odmah preći u našu mračnu sobu u višespratnici smeštenoj blizu stanice metroa Gloster Roud. Gledajući odostrag, iz perspektive minulih godina, naša soba asocira me na duboki bunar. Zagledan, u slobodnim trenucima, u zid zatvorenog i mračnog dvorišta, postajao sam žrtva venecijanskog priviđenja i buncanja – upravo tada, a ne docnije, u stanu pored prekrasnog, starog parka. Kako je to moguće? Kako sam mogao da uočavam, ili pre evociram slike Venecije na krajičku trošnog i prljavog zida? Ne znam, ali je sasvim sigurno da, kako je naš život u mračnoj sobi sve više sticao odlike košmarnog sna, tako su se pred mojim očima množila kratkotrajna euforična priviđenja. Kasnije, pojava je iskoračila iz naše višespratnice, i dešavalo mi se da podlegnem sličnim sanjarenjima u ružnim, bednim uličicama, prevučeni žutim svetlom fenjera. Nepojmljivo je bilo kako sam uspeo da prenesem i sačuvam u živom (rekao bih čak: iz dana u dan sve življem) sećanju olupke venecijanskog krajolika i dva lica – Venecijanke i njenog sina.

Gotovo sve do kraja mog petogodišnjeg boravka (s dugim, istina, pauzama u novom stanu) delovao je ovaj mehanizam prolaznog bežanja u Veneciju iz Londonskog bunara. Reč „gotovo“ obuhvata polugodišnji period postepenog, ali nezadrživog propadanja na sve niže spratove, sve niža dna bunara (koliko li ih je samo bilo?) naše lon-

donske egzistencije. Venecijanske vizije najednom su otplovile, London je bio samo London. Oboje smo mislili da se iz gustine mraka više nikad nećemo izvući na svetlost dana. Posle smrti moje žene proveo sam tri godine u Minhenu. Oženivši se ponovno, naselio sam se u Italiji.

Godinu dana posle mog nastanjenja u Napulju, sve novine izveštavale su o velikoj izložbi Lorenca Lota u venecijanskoj Duždevoj palati, što je praćeno stručnim tekstovima i reprodukcijama. Svečano otvaranje, kojem će prisustvovati predsednik Republike i članovi vlade, određeno je za drugi dan Božića 1956. Izložba je trebalo da traje do prvog maja sledeće godine. U knjižarama se pojavila pozamašna Berensonova knjižurina LOTTO. Zamišljenost nad tajnom dosta čudnih datuma bila je prisutna u svim novinama. Zimi, iz različitih razloga, Veneciju zaobilaze strani turisti, to je organizatore sigurno navelo da izložbu predstave najpre italijanskoj publici, a tek pred kraj pridošlicama iz drugih zemalja. Jedan od novinara se, na krilima „licence poetike“, poigrao originalnim objašnjenjem: eto nam Lota „tajanstvenog“, „za života nepriznatog“, „siromaha prigrljenog u loretanski manastir“, „ignorisanog od strane rodne Venecije“ – koji posle pet vekova treba da stane na tle rodne zemlje „u klubetu zimske venecijanske magle“. O nezapaženosti njegove slikarske veličine „izvanrednog portretiste“) kod savremenika, o njegovom tumananju trbuhom za kruhom, o čestom morenju glađu, o usamljenosti, pisano je najviše. „Venecija se udara u prsa pognute glave, svet otkriva Maestra“ glasio je naslov jednog od članaka.

Svi članci sadržavali su tajanstvenu informaciju u nekoliko rečenica: u kras izložbe biće nepoznata Lotova slika, pronađena nedavno na tavanu loretanske kuće, u kojoj je nekada, pre nekoliko vekova živeo najbogatiji trgovac u gradu, COLLEZIONISTA DEGLI OGGETTI PREZIOSI, sakupljač skupocenih predmeta, slikarev dobrotvor; godine hiljadu devetsto pedeset četvrte sliku je slučajno „iskopao“ i kupio venecijanski antikvar Marini, pošto je kao lotovo delo prepoznato od strane poznavaoца njegovog slikarstva, grofice Terzan, koja ju je i restarurirala.

Dvadesetog decembra u Veneciju sam doputovao sam, jer je moja druga žena morala da se bavi našim malim detetom. Dolazak ranije – na poziv za badnje večer mog ratnog druga iz Padove, Poljaka oženjenog Italijankom – nije ublažio tegobe oko pronalaženja sobe u venecijanskim hotelima. Svi su ili puni, rezervisani najmanje od pre mesec dana; zahvaljujući vrevi u štampi Loto je postao „kulturalna senzacija godine“. U krajnjoj liniji, mogao sam da iskoristim gostoprimstvo u Padovi na nekoliko dana, ali mi je bilo stalo do toga da ni na tren (izuzimajući padovsku vilu) ne napuštam Veneciju. Ne računajući previše na uspeh, otišao sam do Raskinove kuće. Stara Engleskinja me se sećala, sećala se i moje prve žene, toliko ju je uzbudio naš susret posle mnogo godina da me je smesta spakovala u sobu zakrčenu starudijama, našu sobu iz vremena posleratnog dolaska u Veneciju, koja je za bračni par iz Bologne bila rezervisana od dana inauguracije izložbe. Obecao sam joj da ću se, pošto pogledam izložbu, vratiti u Napulj večernjim vozom, a da ću kofer već ujutro ostaviti na recepciji. Proveo sam noć ne trenuvši okom, umotan u ćebe (Raskin Haus bio

je hotel bez grejanja), sedeo sam pored prozora, netremice zagledan u kupolu crkve na Đudeki, kao da sam verovao da će kraj mene sestiti duh osobe s kojom sam doslovno isti noćni isečak venecijanskog pejzaža gledao pre mnogo godina; kao da sam bio čvrsto uveren da nematerijalno umrli oživljavaju u nepomičnom trajanju slike u kojoj je nekada njihov pogled dugo tonuo.

Noć je bila čista, hladna i tiha, nebo je svetlucalo bledim zvezdama, mračni kanal nežno se mreškao, kao baršun. Pred zoru, po gradu se neočekivano opružio pokrov magle, guste i zavojevačke, samo petnaest minuta bilo je dovoljno da Venecija u njoj nestane, do tog stepena nevidljiva da se moglo posumnjati da je časak ranije uopšte i postojala. Oglasiše se brodske sirene, na pristaništima sečiva munjevito odnekud isukanih fenjera ugaraka počеше da probijaju prolomljeni beli oblak. Magla se, uz retka i kratka razvedranja, nije podizala sve vreme mog boravka. Ali kakva su to samo razvedranja bila! Venecija se prometala u seriju ispranih i brzih slika. Očima su se otkrivali, da bi momentano nestali portreti – da, portreti prolaznika, i tek tada smo se – kao u pripremama za Lotovu izložbu naučili zapažanju urođene, ogledalske sposobnosti ljudskih lica, sposobnosti „poziranja za portret”. Svako od nas je živ portret, pogotovo kada na minut izroni iz magle; takvi minuti su supstrat velikih portretista.

Dugačak, puzavi rep sporo je ulazio u Duždevu palatu, vukući za sobom pramičke magle do ograđene dvorane, u kojoj su se nalazile kase i izložbeni kiosci. Iza kontrolne linije prolaza, opkoljene kontrolorima karata, otvarale su se izložbene sale. Išao sam bodrim korakom, bacao površne poglede na Lotove slike koje sam znao sa reprodukcija, hitajući ka „ukrasu izložbe”, ka onome što su novine prethodnog dana nazvale njenom „senzacijom”.

Najzad, dosta daleko, u poslednjoj valjda sali, spazih osvetljenu nišu, okruženu polukružnom gomilom. Tamo je trebalo dopreti, ako je razgledanje izložbe trebalo da započne od prinove, od dotad nepoznatog i čudom pronađenog Lotovog portreta.

Niša je – video sam to – presvučena bila tamnocrvenim ili ljubičastim štoфом, brokatom možda, s obe bočne strane, odozgo i odozdo bile su naperene duguljaste lampe stilizovane u obliku sveća; iznad gornje lampe visila je tablica s opširnim objašnjenjima, premda iz daljine nečitkim. Osećam alergijsku odbojnost prema velikim ljudskim skupinama, pa mi nije preostalo ništa drugo nego da čekam. Moji proračuni pokazali su se uzaludnim: koliko god se polukrug oko niše topio, novopridošli su momentano zamenjivali one koji su odlazili. Hteo – ne hteo, morao sam da zaboravim svoju alergiju i da stanem blizu svetline, vrebajući naglo stvorena slobodna mesta. Došao je na kraju i trenutak obujmljivanja niše pogledom, barem između glava ili preko rame na osoba u prvom redu.

Ugledao sam najpre kontesu. Sedela je u invalidskim kolicima s nogama umotanim u pled sve do stopala, od struka nagore u potpunosti je sačuvala davnašnju lepotu, i jedino je njeno lice bilo ne toliko postarelo od godina, koliko kao zamračeno senkom ludila. Oči su joj kao nekada plamtele, možda čak življim i ponešto zastrašujućim ognjem. „Paralizovana je” – rekao je muškarac ispred mene svojoj pratilji – „noge su joj se oduzele četiri godine posle ubistva njenog sina”. Odgovarala je na pitanja onih ko-

ji su uspeli da se do nje provuku. Čuo sam njene odgovore – onaj isti dubok i mek glas! – bili su konkretni, iscrpni i zapazio sam u njima (možda samo ja) primesu gordosti. Kad sam uspeo da joj se približim toliko da nije mogla da me ne vidi, pripila se pogledom uz moje lice tek načas, nakon čega se, bez ijednog drhtaja u svojim skladnim crtama, vratila odgovorima na postavljena pitanja. Bio sam apsolutno siguran da me je prepoznala, ali da neće to da prizna. I više od toga – da od mene isto očekuje.

Uz izvestan napor, krčeći sebi put laktovima, provukao sam se do portreta. Težim da zaobiđem jeftine dramske efekte, a ipak ne mogu da, zarad maksimalno preciznog opisa, izbegnem elemente prvog utiska: silovit atak na oči, noge koje mi odjednom podrhtavaju, kao prućici, zajapurenost, za koju se činilo da je od jare koja snažno izbija iz peći, gubljenje daha. Kompozicija slike, koja se nazivala RITRATTO D'UOMO VI-STO PER DUE LATI, što će reći DVOPORTRETA, srodnog sa bečkim TROPORTRE-TOM, znao sam s platna na kontesinom štafelaju, koje sam u njenom ateljeu svojevoljno otkrio. Samo kompoziciju. U ono vreme, kad sam skidao s platna svilenu venecijansku maramu, stajao sam pred jedva započetim, ali iz profila i anfasa već vidljivim portretom mladog slikarkinog sina u liku zanosnog heruvima. Sada sam stajao ispred Alvijevog DVOPORTRETA po povratku iz rata; onog Alvija, kog sam (verovatno samo ja) spazio na tren oka kroz prozor koji razdvaja njegovu sobu od stepenica. Pun muškosti, tvrd, pogleda osionog i neustrašivog, a ipak, na njegovom licu mladog kondotjera nije se primećivao izraz žestine i svireposti. Bio je prekrasan (podsećao je na sveže regrutovanog kondotjera), kao što je prekrasan bio njegov dvostruki portret.

Na tabli iznad gornje lampe nalazilo se obaveštenje o detaljima i okolnostima pod kojima je slika pronađena, uz sugestiju (koja je bila pod znakom pitanja) da slika verovatno datira iz hiljadu petsto pedeset pete godine. Izneta je konstatacija da je njegov model nemoguće utvrditi, i objašnjenje „da je već sasvim zreo, malčice čak prezreo stil Lotove portretske umetnosti (PIENAMENTE MATURO E FORSE ANCHE UN PO STAGIONATO) navodi na razmišljanje o godini ili dve godine pred autorovu smrt”. Kako je produbila ovu umetnost – u nijansama boja, u položaju glave i ramena – kontesa! Kako je beskrajna ljubav prema pravom modelu okrilatila nj e n u umetnost!

Još jednom sam, umirivši se malčice pre nego što ću se povući u ostale izložbene sale, prošao pored njenih kolica. I, mada sam osetio dodir njenih očiju, nisam pogledao u njenom pravcu.

Prošlo je nekoliko godina. Redovno sam kupovao listove posvećene slikarstvu, neretko su me u njima zadivljavale živopisne reprodukcije Lotovog „Dvoportreta”, s naučnim tumačenjima istoričara umetnosti, sa EN PASSANT laskavim mišljenjima o restauratorskom pregnuću Đudite Terzan. Povodom otkupljivanja slike od strane venecijanske Akademije, ugledni tromesečnik „Il Mondo dell'Arte” objavio je opširan intervju s kontesom, ukrašen fotografijama restauratorke, njene kuće i njenog ateljea. Divio sam se tom intervjuu, nezasito sam po više puta čitao veštu i inteligentnu ekvilibristkinju kontesu, njena stručna razmatranja o slikarstvu venecijansko-loretanskog Maestra, pre svega, pak, njenu hladnokrvnost. Ja, koji sam znao istinu i čuvao tajnu

duboko u srcu, kao možda jedini na svetu čovek pored venecijanskog antikvara Marinija, lupao sam glavu otkuda je ta paralisana žena crpla snagu da se igra vatrom. Naime, nisam sumnjao da plagijat, premda izvanredan i na granici s velikim, dotad skrivenim i odjednom ispoljenim slikarskim talentom, neće dugo potrajati. Imao sam pravo, ne pretpostavivši, ipak, da će potrajati baš toliko dugo – sve do hiljadu devetsto sedamdeset pete godine. Što se tiče izvora snage i zapanjujuće kontesine pribranosti – njih je trebalo, tu i tamo, da otkrije proces.

Prva munja nadolazeće bure bio je u oktobru hiljadu devetsto sedamdeset pete članak poznavao Lotovog slikarstva u značajnom dnevnom listu pod perfidnim naslovom LA CONTESSA VAN MEEGEREN?² Ne pokazujući prstom na venecijanski DVOPORTRET, ne navodeći kontesino prezime, ali joj podmećući prezime genijalnog falsifikatora Vermerovih slika (ma koliko sa znakom pitanja), autor je uopšteno pisao o opasnosti u kojoj se nalazi naročito Loto, baksuz i siromah „koji svoja remek-dela seje gde god stigne, dalek, izgleda, od elementarnog obezbeđenja svojih autorskih prava – lak plen za imitatore (što nije prestup) i falsifikatore (što je zločin)“. Članak je pokretao raspravu i pozivao „uvažene kolege“ na diskusiju.

Da li je pismo ovom listu bila greška, ili pak smeo i razuman potez Đudite Terzan, ne znam. Ta mogla je i da ne reaguje, budući da je upotrebljena samo njena titula bez prezimena, a RITRATTO D'UOMO VISTO PER DUE LATI nijednom nije bio pomenut u tekstu. Očigledno je držala da će joj se taktika izricanja misli do kraja isplatiti. „Naslučujem „ – pisala je u pismu – „da je profesor Salimbeni, zaista istaknut poznavalac Lotovog slikarstva, odlučivši se iz nekih razloga za formu nedorečenosti, u svom članku imao na umu DVOPORTRET sa glasovite venecijanske izložbe, čiji sam restaurator bila ja. Sama senka, ili pre senka senke insinuacije za mene je dovoljan razlog da zahtevam mišljenje ekspertske komisije, uz učešće profesora Salimbenija, razume se.“

Salimbeni je replicirao objektivno i hladno. Da, iz različitih razloga (ovde je delikatno aludirao na kontesinu ličnu tragediju) više je voleo da skreće s teme nego da odlučno pređe na stvar. Pismo grofice Terzan daje mu određene ruke. Lotov DVOPORTRET smatra za suštinski veoma uspešan, u izvesnom smislu čak za divljenja dostojan falsifikat. Bez imalo oklevanja, pristaje da se sazove ekspertska komisija, predlaže šestočlani sastav i svoje lično učešće u njoj. Po njegovom mišljenju, komisija treba da se formira i da deluje u ime Tribunala. Akademija, kao vlasnik portreta, ima prava da protiv grofice Terzan i antikvariste Marinija podnese tužbu sudu.

Tako se i desilo. Pre nego što je došlo do rasprave pred venecijanskim Tribunalom, šestočlana komisija se podelila na dve polovine: trojica eksperata su priznali portret za autentično Lotovo delo, trojica za besprekorno vešt plagijat. Tokom čitave jednone-

---

² Han van Meegeren – holandski umetnik i falsifikator koji je 1945. bio optužen da je Nemcima prodavao umetnička dela. Da bi se oslobodio optužbe, priznaje da je falsifikovao slike, poput slavne „Večera u Emausu“ otkrivene 1937. i prihvaćene od većine stručnjaka za Vermerovu. (Prim. prev.)

deljne rasprave ovaj odnos nije se menjao. Ne bi pala nikakva presuda, to jest, kontesa i Marini praktično bi izišli iz sudnice napola uspravne glave, a portret iz sudnice bio bi vraćen u salu ili podrum Akademije, da ne beše izjave Đudite Terzan.

Po završetku procesa, štampa je vrvela od razmišljanja o tome zašto ju je dala; za mene, ta izjava nije bila iznenađenje. Priznala je krivotvorenje i tačno iznela njegov tok i okolnosti, ne uskraćujući sebi sitno zadovoljstvo u naglašavanju polovičnog uspeha. Upitana šta ju je na to potaklo, odgovorila je – iskušenje da dođe do znatne zarade. „I ne samo to” – dodala je, stišavši svoj miran i ravan glas – „takođe sam želela da za vek veka ostavim svetu portret mog izgubljenog i voljenog (AMATISSIMO) sina.”

Venecijanski antikvar bio je osuđen na pet godina zatvora bez odlaganja izvršenja kazne. Ona je takođe bila osuđena, ali s klauzulom da kao invalid kaznu treba da odsluži u kaznenom zavodu za invalide, u blizini jezera Komo. Portret je, CORPUS DELICTI, bio zaplenjen od strane suda.

Sedeli smo pored otvorenog prozora na četvrtom spratu u kući pored Tibra. Prozičan, azuran vazduh omogućavao je da se iza mosta, s one strane reke, pogledom dosegne spomenik sizerena soneta ROMANESCO dijalekta, Đoakina Belija; izrugivača prekomerne ljubavi, kog je pokušavao da prevodi zaljubljeni u njega Gogolj. Kuća se nalazila izvan terena staroga geta, nedaleko od sinagoge, i bila je sedište imućnih ljudi. Pored mene sedela je Đovana Olindo, kontesina mlađa polusestra, već poodavno udovica izuzetno bogatog građevinskog preduzetnika, koja je ličila na staru, očerupanu ćurku: neprekidno je žmirkala, svaki čas njena zbrčkana figurica progovarala bi kreštavim, škripavim, podjednako očerupanim živim glasom.

Nije bilo lako isprositi ovu posetu. Dopustio sam sebi malu laž (“sa vašom sestrom vezivalo me je nešto više od običnog, prolaznog ratnog poznanstva”), koju ću ovde ispovediti i od koje ću se ujedno razrešiti: nisam video drugog načina da doprem do jedine osobe koja je mogla da mi ispriča kontesinu sudbinu od presude do smrti.

Đudi (zvala ju je porodičnim nadimkom) celu kaznu izdržala je u kaznenom zavodu za invalide, apatična, duhom neprisutna, nevoljna da se pozabavi bilo čim, pa čak i slikarskim priborom koji joj je sestra donela. Od sestre je očekivala samo jedno: da plaća advokate za neprekidne pokušaje povraćaja slike konfiskovane od strane suda. Svi naponi pokazali su se uzaludnim, sud je po svoj prilici strahovao od recidiva u iskorišćavanju falsifikata. Stalna odbijanja dovela su Đudi u duboko nervno rastrojstvo.

Po isteku kazne prebačena je, o sestrinom trošku, u zavod za nervno obolele u dolini Aoste. Tamo je provela osam godina (po definiciji gospođe Olindo) „za života umrla”. Iz totalne prostracije izbacila je tek izrečena sudska presuda o povraćaju slike. Vratila se u život. Odmah je otputovala u Veneciju, u svoju, godinama već zapuštenu i zaptvorenu kućicu. Sestra je podmirivala njeno izdržavanje i našla joj stalnu guvernantu, daleku rođaku njihove majke, staru gvozdenu usedelicu. Tokom nekoliko godina, sve do smrti od srčanog udara, kontesa je živela u nepoverenju i večito nakostrešena, stržareći nad svojim blagom.

Nije me, znači, prevarila intuicija. Cela ta priča bila je, barem u nekoj meri, savremena verzija THE ASPERN PAPERS, venecijanske novele Henrija Džejmsa. Čak do sitnog detalja – kontesine rođake, ekvivalenta usedeličke Tite, sestričine Mis Bordero.

Prešli smo u susednu sobu na čaj. Na zidu, do kojeg nije dopiralo sunce, visio je, ispod malog raspeća DVOPORTRET Đudite Van Megeren. Bio sam toliko zagledan u njega da je gospodja Olindo morala da me sa prizvukom razdraženosti u glasu podseti na poslužen čaj. Venecijanski portret bio je istinsko remek-delo; pitanje je da li bi Lotu pošlo za rukom da naslika nešto slično. Autorka falsifikata je uspela: slika je prikazivala dva plemenita, nepokolebljiva, osvajački lepa lica Zla.

*(S poljskog prevela **Milica Markić**)*